

Despre tropi și termeni în vocabularul degustării vinurilor

L. Ungureanu

Articolul de față propune o analiză a tropilor lexicali reperați în materialele didactice destinate studierii vinificației în spațiul francofon. Atenția autorului este concentrată asupra unor câmpuri tematice - surse de metafore: corpul uman, realitatea spațială, realitatea fizică, timpul, etc. Evidențierea relațiilor analogice permite elaborarea, în baza unor referințe comune, a unui ansamblu terminologic coerent.

Vinul este o băutură cu o puternică încărcătură simbolică, ce declanșează un adevărat fenomen cultural ce se înscrie în evoluția comportamentelor sociale și alimentare. Această nouă atitudine față de vin implică apariția unui nou public de degustatori, ce se compune nu doar din enologi sau experți-degustatori, ci și din simpli amatori. Ce antrenează acest fenomen sub aspect lingvistic? Putem lesne conveni asupra ideii că impresiile gustative nu corespund unei realități referențiale obiective, ele fiind produsul unui puternic subiectivism. În consecință, vocabularul care le descrie este de fapt unul marcat de recurgera la analogie, adică la limbajul metaforic, justificat de existența componentei hedoniste a degustării.

Este adevărat că degustarea vinului, ca și orice alt domeniu al experienței umane, posedă un vocabular specific, elaborat și dezvoltat de către practicienii din domeniu. Această activitate se distinge însă de altele prin două aspecte : natura referentului său este una de tip senzorial, acest fapt excluzând din start posibilitatea de a fi totalmente obiectiv. Dacă e să evocăm enunțul lui Châtelain-Courtois, „aucune substance consommable n'a la même complicité que le vin avec la parole... il est le seul produit dont la consommation exige un commentaire, puisque savoir le boire

revient à savoir en parler” [1]. La ascultarea sau la citirea unui comentariu pe marginea unei degustări, profanul sau consumatorul mediocru rămâne descumpănit ca în fața unui text ce ar ține de o disciplină al cărui obiect îi este necunoscut. Cât despre activitatea de degustare, ea este una de grup restrâns, în sânul căruia participanții își crează referințe comune cu un consens lingvistic. Nu vorbim aici despre identitatea de gust în cadrul unui asemenea grup : preferințele ca și pragul de percepție diverg potrivit indivizilor. Tuturor le este însă posibil să se exprime și să se înțeleagă, adică să fie pe aceeași lungime de undă.

În cele ce urmează vom considera aspectul lexicologic al metaforei din domeniul degustării vinului, observându-i funcția sa de suplinitor al denumirii în absența termenului propriu-zis în domeniu. Tinem să amintim aici cititorului faptul că metafora și metonimia sunt, în mod tradițional, considerate drept figuri de stil ale discursului poetic, cauză pentru care numeroase lucrări ce abordează metafora vizează mai întâi de toate discursul literar sau poetic. Diversele tratate teoretice despre tropi, autori Molino 1979, Pavel 1991, Kleiber 1999, subliniază complexitatea acestora [2,3,4]. Rolul nostru aici nu constă în a revizui aceste contribuții, ci de a considera metafora din punct de vedere lexicologic și anume în funcția sa de suplinitor al denumirii în absența termenului propriu-zis în domeniul degustării vinului, domeniu al experienței cu un univers referențial special.

Bazat pe procedeul analogiei, procesul metaforic constă, așadar, în transferul unuia sau mai multor seme ale unui semn lingvistic la un alt semn lingvistic sau în atribuirea unei semnificații absolut noi unui semn existent în scopul desemnării unei realități care nu are încă o denumire adecvată. Metafora operează, așadar, un transfer semic, adică implică existența a cel puțin unei seme comune între ambele sememe.

Studiul efectuat asupra limbajului degustatorului în baza unor materiale didactice francofone ne-a permis identificarea mai multor câmpuri tematice, ce ar sta la originea metaforei [5,6]. Este adevărat că printre cele privilegiate se situează câmpul tematic al ființei umane (fizic și mental) și cel al realității spațiale. Unitățile de vocabular se concentrează aici în jurul unor noțiuni-cheie, ce corespund calităților gustative principale, evocate în procesul evaluării elementelor constitutive ale vinului și ale armoniei dintre aceste elemente. Aprecierile gustative se înscriu în serii lexicale pe o scară a calității și a intensității, în interiorul cărora termenii întrețin relații analogice de tip sinonimic sau antonimic.

În rândurile de mai jos vom evoca principalele câmpuri tematice repertoriate cu ocurențele lor cele mai frecvente :

ființa umană (fizicul) : *qui a de la chair, du corps, charnu, enrobé, musclé, maigre, souple, svelte, squelettique, maigre, gras, robuste, fragile, joli, a une belle robe ... ;*

ființa umană (mentalul) : *réservé, sincère, équilibré, déséquilibré, ferme, généreux, honnête, nerveux, concentré, dur... ;*

ființa umană (socialul) : *aristocratique, noble, élégant, qui a de la finesse, racé, banal, plat...;*

realitatea spațială (formă, volum, dimensiune) : *ample, large, conique, rond, perlant...;*

realitatea fizică (starea materiei) : *dense, solide, souple, léger, limpide, voilé...;*

timpul (vârsta, durata) : *à venir, court, longueur en bouche, sénile, jeune, vert, vieux...;*

senzațiile (metafore senzoriale) : *asséchant, sec, dur, frais, lisse, apre, velouté, moelleux...;*

mișcarea, deplasarea : *attaque, fuyant, retour, monte à la tête...;*

textilul : *vin en dentelle, étoffe, texture, trame ...* ;

construcția : *architecture, charpente, charpenté, bien/mal construit.*

Trebuie să recunoaștem că plasarea termenilor într-un câmp tematic sau altul este deseori anevoioasă din cauza dificultății de delimitare clară a categoriilor logice unde aceștia ar trebui să fie încorporați. Așadar, unele calificative ale vinului ar putea fi atribuite, concomitent, diferitor câmpuri tematice. În cazul termenilor *jeune, vieux*, spre exemplu, pe care i-am plasat anterior în aria tematică **timp**, am avut tentația încorporării acestora în categoria **ființă umană** (fizic). Pornirea respectivă poate fi justificată de realitatea percepției fizicului uman prin prisma unei prime diviziuni la nivel de subconștient : tânăr sau bătrân, în jurul acestor două categorii construindu-se toate celelalte trăsături sau caracteristici.

O primă analiză a caracterului repertoriului terminologic de mai sus ne permite să confirmăm, o dată în plus, ideea existenței unui ansamblu de lexeme disponibile să completeze un eventual vid lingvistic. Aceste lexeme provin din limba comună, majoritatea dintre ele fiind deja metaforizate în repetate rânduri în cadrul diferitor domenii de specialitate. Ar fiavenită aici afirmația lui Tournier: « Lorsqu'un signifié en attente ne peut s'exprimer que par une périphrase relativement longue, les conditions sont remplies pour que se produise cette captation de signifiant qu'est la métaphore » [7].

Putem constata, de asemenea, faptul că abundența lexicală, fondată pe relații analogice între termeni pare a fi excesivă. Pe de o parte ea amplifică funcția cognitivă, contribuind la delimitarea precisă a referentului și îmbogățind coeziunea seriilor lexicale sub aspect morfologic și semantic. Pe de altă parte, existența mai multor termeni în relație de sinonimie crează ambiguități în

interiorul seriilor terminologice, utilizate de degustatori. Diferențele semantice dintre diferite unități terminologice în relație de sinonimie pot fi analizate în funcție de alegerea semelor, reținute pentru producția metaforică. Anume acest fapt explică, spre exemplu, polisemia vocabulelor *capiteux-corsé-généreux*. Să examinăm mai întâi de toate definițiile acestor termeni potrivit dicționarului general de limbă Petit Robert 2000 :

capiteux : qui monte à la tête, qui produit une certaine ivresse (*enivrant*). Crearea adjectivului terminologic *capiteux* a fost, se pare, condiționată de sema *monte à la tête*.

Corsé : qui est fort au goût, qui a du corps. Sema reținută la producerea adjectivului în cauză este *a du corps*. *Généreux* : riche en alcool et bien constitué, sema definitorie fiind *riche en alcool*.

Așadar, analiza seriei sinonimice de mai sus ne-a permis să observăm o relație de sinonimie semantică incontestabilă relevând, în același timp semele tributare alegerii celor trei unități terminologice. Este adevărat că cercetări mai ample asupra vocabularului degustării vinului în ansamblu și a termenilor metaforici, în particular, ar conduce la o mai bună clarificare a acestei terminologii printr-o definiție mai precisă a acesteia. Acest fapt ar influența pozitiv armonizarea lingvistică indispensabilă exprimării și comunicării în lumea vinului și ar ameliora calitatea traducerii științifice în acest domeniu.

În concluzie : a studia metafora din vocabularul degustării vinurilor pare a fi o provocare, dată fiind natura imprecisă a referentului : impresiile gustative.

Eventualele lacune ale limbii în materie de vocabular specific expresiei gustului, dificultatea identificării termenilor adecvați și caracterul hedonist al degustării favorizează recurgerea la procesul metaforic. Acesta din urmă generează, la rândul său, o

varietate de vocabule ce se constituie în serii sinonimice/antonimice, considerate deseori drept fanteziste și inutile. Diferențele lor semantice rezidă doar în modul de alegere a semei producătoare de metafore.

Bibliografie :

1. Chatelain-Courtois M., *Mots du vin et de l'ivresse*, Belin, 1984, p. 5.
2. Molino J., Soublin F., Tamine J., (ed), « La métaphore », *Langages*, nr. 54, juin 1979, Didier Erudition, Paris, 125 p.
3. Pavel S., « Changement sémantique et terminologique », *Meta*, XXXVI, 1, 1991, pp. 41-48.
4. Kleiber G., « De la sémantique de la métaphore à la pragmatique de la métaphore », *La métaphore entre philosophie et rhétorique*, Charbonnel N., Kleiber G., Presses universitaires de France, 1999, pp. 3-16.
5. Descotes-Genon C., Szilagyi E., *Pratique du français de l'hôtellerie, de la restauration et de la cuisine*, Presses Universitaires de Grenoble, 1995.
6. Monnerie A., *La France aux cent visages*, Livre de l'étudiant, Les Editions Didier, Paris, 1996.
7. Tournier J., *Introduction descriptive à la lexicogénétique de l'anglais contemporain*, Champion-Slatkine, Paris-Genève, 1985, p. 22.